

תקציר דוקטורט – יפית שחר

דיסרטציה זו בוחנת את השיח על הגוף בכתביה הפוליטיים של המלכה אליזבת הראשונה (1533-1603) ובכתביהם של חברי הפרלמנט במהלך ארבעים וארבע שנות שלטונה על ממלכת אנגליה (1588-1603).

אליזבת הראשונה הייתה המלכה הראשונה ששלטה בממלכת אנגליה כאישה לא נשואה לאורך כל שלטונה, ועל כן תפקדה הלכה למעשה גם כמלך וגם כמלכת אנגליה. למרות שנשאה ונתנה בעניין נישואין פוטנציאליים, במיוחד במהלך העשור הראשון של שלטונה, היא בחרה בסופו של דבר לא להינשא ולא להביא ילדים לעולם. בחירתה זו הייתה בחירה לא שגרתית עבור נשים בנות זמנה באופן כללי ואולם, בקרב מלכות היתה זו התנהגות חריגה עוד יותר מאחר ועיקר תפקידן היה להעמיד יורש ולוודא את המשך השושלת המלכותית. אליזבת הראשונה הייתה הנצר האחרון לבית טיודור (Tudor), לפיכך החלטתה לפעול בניגוד למצופה ממנה סימנה למעשה את סוף השושלת (1485-1603) ואת תחילתה של שושלת סטיוארט הסקוטית, ששלטה באנגליה במאה שלאחר מכן.

העובדה שאליזבת הראשונה נותרה ללא ילדים, ולכן ללא יורשים, עוררה ויכוחים פוליטיים מתמשכים בקרב בני דורה בנוגע לגופים הנשי-פיזי, והפוליטי של המלכה. קונפליקטים אלו עומדים בליבה של עבודת דוקטורט זו. לאורך שלטונה של אליזבת, שאלות כגון, מי שולט בגוף הנשי של המלכה? מהן ההשלכות של שליטה זו על הממלכה כולה? נשאו חשיבות יתרה לא רק כסוגיות בחייה האישיים של המלכה אלא כעניין שיש לתת עליו את הדעת בבחינת גורלה של הממלכה כולה. דיונים שכאלו, על כן, משתקפים באופן נרחב בכתביה הפוליטיים של המלכה עצמה, כמו גם בכתבי יועציה, הפרלמנט האנגלי ושחקנים פוליטיים אחרים, הן באנגליה והן ביבשת. המאבק על גופה של המלכה, והקשר המורכב בין גופה הפיזי, המטאפיזי, והפוליטי, השפיעו עמוקות על הדרכים שבהן נדרשה אליזבת לגבש ולשקף את סמכותה כמונרך.

מחקר זה טוען כי ככל שכוחות פוליטיים שונים ניסו לשלוט, להלאים, לסחור ולנכס את גופה הנשי-פיזי של המלכה, כך היא דחפה יותר ויותר לתפיסה מופשטת ועל-מגדרית שלו. תפיסת גוף שתשחרר אותה מהמגבלות הפיזיות והציפיות מהגוף הנשי-פיזי ותמזג אותו עם גוף ממלכתה. בפועל, פירוש הדבר היה שהמלכה בחרה לרכז את מאמציה בתכונות וביכולות הרלוונטיות למנהיג ראוי ללא קשר למגדר. תהליכי הפשטה גופנית אלה היו תלויים, אם כך, ביכולתה הרטרורית של אליזבת לחתור תחת תפיסות מקובלות של היררכיה מטאפיזית ולעשות שימוש ברעיונות ובמושגים שנלקחו מהמחשבה ההומניסטית הנאו-אפלטונית בת זמנה. באופן ספציפי, אליזבת נתלתה ברעיון הנשמה הנצחית והעל-מגדרית שמתעלה על הגוף הגשמי.

בהינתן ההקשרים המגוונים שבהם אליזבת הראשונה מדברת על עצמה ועל גופה בכתביה הפוליטית, עבודת הדיסרטציה המוגשת בזאת משלבת את חקר הרטוריקה, המחשבה הפוליטית, הפילוסופיה הניאופלטונית, יחד עם תפיסות מגדריות של התקופה ושאלות דתיות באנגליה של המאה השש-עשרה. מחקרי זה בוחן את השימושים השונים של אליזבת הראשונה וחוגה הפוליטי בדימויי גוף ומטאפורות

פוליטיות כחלק משיח רחב יותר על הגוף, וליתר דיוק, על הגוף הנשי במחשבה המודרנית המוקדמת. הוא עוסק במיזוג, בניתוק, בפירוק, בשכפול, ובהתנגשות בין גופים נשיים לגופים פוליטיים בתקופת שלטונה של אליזבת הראשונה ובתיאוריות של העת החדשה המוקדמת המתייחסות לגופים מגדריים ולא מגדריים, הגוף המלכותי, גופים פוליטיים, גוף הממלכה, גופים רוחניים והיחסים ביניהם. הפרקים של המחקר בוחנים, באופן ספציפי, את האתגרים והמגבלות של מטאפורות הפוליטיות, כגון "שני גופי המלך" ("King's Two Bodies"), שהותאם במקרה זה ל"שני גופי המלכה" ("Queen's Two Bodies"), הממלכה כגוף אנושי, ומטאפורת הגוף המלכותי כממלכה, שהשוותה את גבולות הגוף המלכותי ביחס לגבולות הממלכה. מטאפורות אלה נידונות בדגש על הגוף הנשי של אליזבת, במיוחד בהקשר לציפיות ממנו, לניסיון לשלוט בו ולהשלכות של אי העמידה בציפיות. המחקר למעשה עוסק בשיח פוליטי הנוצר ומתמקד במגוון קונפליקטים של הגוף: החל מריבוי גופים חופפים, פיצולם המטאפורי של גופים אלה, ועד למשמעויות הממשיות של הגוף המלכותי החולה או הפגום.

נקודת המוצא של עבודת דיסרטציה זו היא קורפוס כתביה הפוליטיים של המלכה אליזבת. אלה כוללים יותר מ-20 נאומים, תפילות שפורסמו במהלך חייה (אני מתמקדת בעיקר באסופות שפורסמו ב-1563 ו-1569), מספר שירים מפרי עטה ויותר ממאה חילופי מכתבים. עבודתי מנתחת את כתביה הפוליטיים של אליזבת וטקסטים אחרים המיוחסים לה כחלק משיח עם מגוון כתבים פוליטיים שנכתבו באנגליה של תקופת טיודור והתקופה האליזבתנית. אלה כוללים התכתבויות שונות בתוך החוג הפוליטי של אליזבת, עצומות פרלמנט, וכן ביקורת פוליטית שהועברה מחוץ לגוף הפוליטי. בין השאר, נבחנו גם מסמכים מדיניים (state papers) ודיווחים של שגרירים זרים למלכיהם, שיחות מתועדות שניהלו עם אליזבת, והתכתבויות שהחליפו עם יועציה הקרובים, כגון ויליאם ססיל (הלורד ברלי), רוברט דאדלי (הרוזן לסטר), ופרנסס וולסינגהם תוך התמקדות בעיקר במשלחות הסקוטיות והצרפתיות והספרדיות.

ניתוח השיח המשותף למסמכים אלו מציף דפוסי חשיבה מסוימים לגבי המלכה ו"גופיה" הרבים, שאותם יש למקם בהקשר האינטלקטואלי, החברתי והפוליטי הרחב יותר של המאה השש עשרה. אלו נבחנו גם ביחס למגוון מקורות רלוונטיים אחרים, בין אם ספרותיים, תיאולוגיים, פילוסופיים או ויזואליים. כך שהדיסרטציה לא רק בוחנת דימויים גופניים ספציפיים, כפי שהם מופיעים בנאומיה הפומביים של אליזבת הראשונה, אלא בנוסף את כוחם האילוקוציוני של הטקסטים באופן שבו הם מגיבים, מסכימים עם, או מטילים ספק בטקסטים אינטלקטואליים ופוליטיים אחרים באנגליה של המאה השש עשרה בנושאים דומים.

הדיסרטציה כוללת מבוא, ארבעה פרקים עיקריים, ואפילוג.

הפרק הראשון מספק את הרקע ההיסטורי והתיאורטי לעבודת החקר ביתר פירוט. הפרק סוקר ומנתח תיאוריות של היררכיה בתקופה כפי שהן נגעו למעמד, מגדר וחינוך, ובוחר את התפיסה של נשים, גופים נשיים ונשים בעמדות כוח באופן רחב. הפרק הראשון מנסה להבין עד כמה מלכות (regnant queens) היו כוח משבש בתקופה זו, במיוחד כאשר הן לא עמדו במוסכמות והציפיות הפטריארכליות. הפרק בוחן

את תפיסתה ההיררכית של אליזבת עצמה מגיל שנים עשרה, כאשר ניסתה לראשונה לזכות בחיבתו של אביה, ומסתיים בסוף שלטונה, כמלכה לגיטימית, ראויה ומוערכת.

פרק זה בוחן, אם כן, איך המלכה אליזבת מנווטת את דרכה דרך רשת ההיררכיות המורכבת של התקופה, לאור מאבקה להוכיח את הלגיטימציה שלה - תחילה כילדה שנולדה לאן בולין, אשתו השנייה של הנרי השמיני שהוצאה להורג, לאחר מכן, כאישה פרוטסטנטית בתקופה של אי ודאות וחוסר יציבות דתית, ולבסוף כמלכה לא נשואה שבחרה לא ללדת, בתקופה שלעיתים קרובות הקטינה נשים לכדי הגדרה כאברי הרבייה שלהן. הפרק בוחן את הרטוריקה של אליזבת ביחס וכתגובה לשיח הפוליטי של זמנה - באנגליה וביבשת - בנושאים כמו נישואין, שאלת היורש, ודת ומראה שהמלכה מגיבה לשיח זה באמצעות שימוש ברעיונות מתוך פילוסופיה מטאפיזית, המאפשרים לה להתאים דימויים היררכיים-נאופלטוניים לצרכים שלה. בדרך זו, אליזבת מבקשת להתגבר על שאלת המגדר בתפקיד (מונרך אנגליה) על מנת להדגיש ולתעדף את השכלתה, שכלה ומעלותיה על פני גופה המגדרי והציפיות הנובעות ממנו.

הפרק השני מתבסס על הרעיונות שהוצגו בפרק הראשון כדי לדון בגופים השונים שנדרשו ממלכות לאור המחשבה הפוליטית הרווחת בתקופה. ההתייחסות למטאפורה ולדוקטרינה של "שני גופי המלך", מצביעה על כך שלמלך יש גם גוף טבעי וגם גוף פוליטי-קונספטואלי, אשר, בהיותו קבוע ונצחי, מתגבר ומתעלה מעל כל חסרון של גוף האדם הפיזי. דוקטרינה זו הפכה נפוצה במיוחד באנגליה בתקופת שושלת טיודור, כיוון שהמערכת הפוליטית והמשפטית נאלצה להתמודד עם מלך קטין (אדוארד השישי, שהומלך בגיל תשע) ושתי מלכות (פוטנציאלית, שלוש): מרי הראשונה, אליזבת הראשונה ומרי מלכת הסקוטים. לאחר מותו של אדוארד השישי, נותרה ממלכת אנגליה עם נשים בלבד בתפקיד מועמדות אפשריות לשמש כ"מלך אנגליה", ונדרשה להסתגל לנסיבות החדשות. הפרלמנט אומנם התאים את המושג "מלך" עבור מרי הראשונה וטען שנשים יכולות להיות בעלות כוח שווה גברים בתפקיד המלוכה. עם זאת, עד מהרה התגלה כי הגרסה הנשית של אותה דוקטרינה דרשה חשיבה נוספת בכל הנוגע למוסכמות פטריארכליות של התקופה. אם אישה בעת החדשה המוקדמת, באופן מסורתי, מתבקשת לציית לבעלה בכל עת, כיצד תוכל לשלוט בו כנתין? ומה קורה כאשר הבעל הוא מונרך זר? האם פירוש הדבר שהמלכה האנגלית תהיה כפופה לממלכתו של הבעל?

אליזבת הראשונה נמנעה לחלוטין מבעיית הגדרת תפקידו של בעל פוטנציאלי ושליטה זרה אפשרית בכך שלא נישאה; עם זאת, החלטה זו גם הובילה להיעדר יורשים טבעיים לכס המלוכה. עניין שהציג סיבוך נוסף להתאמת המושג לנשים: אם אישה יכולה לשלוט כמלך, מי נדרש למלא את מקומה של המלכה - או את גוף המלכה שילד צאצאים? הפרק השני דן, אם כן, במגוון הדרכים שאליזבת מתמודדת עם שאלה זאת. הפרק המחולק לשלוש נקודות עיקריות: השימוש של אליזבת ב"שני גופי המלכה" כדי להציע איחוד מטאפיזי או "נישואין" בינה לבין ממלכתה, אשר הופכים את הנישואין בפועל למיותרים; השימוש בהבנה הנאופלטונית של "חומר" (matter) כגוף, עם תחלואות הבשר הנלוות אליו, כדרך להימנע מנישואין; ולבסוף, השימוש של אליזבת במטאפורת "הגוף כממלכה", שבה הממלכה וגבולותיה מסמנים את גבולות

גופה הארצי. המטאפורה של "הגוף כממלכה" קשורה קשר הדוק לדמותה של אליזבת כ"מלכה הבתולה" (The Virgin Queen), אשר ייצגה את הגבולות הבלתי חדירים והבטוחים של הממלכה. גופים מושגיים אלה יוצרים יחדיו דימוי גוף מורכב שהותאם כל פעם מחדש לצרכיה הפוליטיים המשתנים של אליזבת. דימוי מורכב זה שימש בסופו של דבר כתחליף מטאפורי לגופה הנשי הפיזי, ומכאן, שהגוף הפיזי הוחלף בגופים מופשטים ובנשמה אלוהית על מגדריה.

הפרק השלישי מתכתב עם קודמיו, אך מתמקד באופן צר יותר בשימושים הרטוריים ובהשלכות של המטאפורה הפוליטית "הממלכה כגוף אנושי", המורכבת מאיברים שונים הנשלטים על ידי "הראש". ההבדל בין מטאפורה זו למטאפורות אחרות של הגוף הפוליטי שנחקרו בפרקים קודמים טמון באינקלוסיביות שבה, שכן הממלכה כגוף מתמקדת בחלקים ובחשיבותם בהבטחת גוף שלם מתפקד. פרק זה, אם כן, בוחן את הקשר בין האמצעי הרטורי "סינקדוכה" בתיאור חלקי הגוף - לתפיסות ריבוניות (sovereignty) של העת החדשה המוקדמת. הוא דן במשמעותה של הסינקדוכה כאמצעי רטורי בעל משמעויות פוליטיות ואינטלקטואליות ובמתח בין איבר הגוף שהסינקדוכה מתארת לבין הגוף השלם שהוא מייצג. בנוסף, הוא בוחן את הסינקדוכה כמרכיב מפתח בטכניקה הפואטית הנפוצה, ולעתים קרובות הפטריארכלית, של הבלאזון (Blazon). בבחינת השימושים השונים שאליזבת עושה בטכניקת "הבלאזון" בכתביה הפוליטיים, מתגלה שהשימוש המגדרי שלה בטכניקה הוא חתרני דווקא בהנחותיו העל-מגדריות לגבי גוף הנשי המלכותי בזירה הפוליטית.

ברוח מסורת הבלאזון, הפרק מתחיל ב"ראש" הנשי ומסביר מדוע הוא נתפס כאיום על החברה הפטריארכלית. הוא ממשיך בשימוש באיברים כמו "יד" ו"זרוע" שזכורים לנו היטב בהקשרים תנ"כיים, ובניכוס מחדש של הפה והלשון – איברים שנתפסו בתקופה כמגדריים במובן השלילי. הפרק ממשיך מהדיון באיברים לדיון בנוזלים – ובאופן ספציפי, לדיון במשמעותו ותפקידו של "דם" מלכותי, ושפיכתו או הקרבתו האפשרית בהקשרים פוליטיים ודתיים. הפרק מסתיים בהדגמה כיצד כל השימושים הללו בסינקדוכה קשורים בסופו של דבר לתיאוריה רחבה יותר של התאמה תיאולוגית (theological accommodation). אליזבת, למעשה, חותרת תחת טכניקת הבלאזון על ידי פיצול, פירוק, או חילוק גופה הנשי לחלקים כדי לחברו מחדש ולחזק את גופה הפוליטי. תיאוריית ההתאמה התיאולוגית מקנה את הבסיס התיאורטי שמתיר פירוק וחיבור מחדש של חלקי הגוף והשברים השונים לכדי שלם הגדול מחלקיו. הגוף השלם מחדש מאפשר לאליזבת לאמץ פרסונה פסאודו-אלוהית, על-מגדריה, ולחזק את שליטתה הסימבולית על נתיניה.

הפרק הרביעי בוחן כיצד ומתי האסטרטגיות שנדונו בפרקים הקודמים התנגשו במציאות גופה הפיזי של המלכה אליזבת הראשונה. הנושא המרכזי של הפרק - הגוף המלכותי החולה - מאתגר את הטכניקות הרטוריות של החלפה, מיזוג וניכוס מחדש של גופי המלכה על ידי בחינת המשבר שהתעורר כאשר גוף המלכה חלה במחלה קשה. בנוסף, נידונות פרשנויות מימי הביניים ותחילת העת החדשה למחלות המשפיעות על גוף המלכה, ובעקבותיהן, על הגוף הפוליטי ועל גוף הממלכה. הפרק בוחן ודן בכתביהם

הפוליטיים והדתיים של אליזבת ויועציה אודות גופים בתקופות של מחלות, משברים וחוסר ודאות על רקע הזכות האלוהית של המלכה וטובת הכלל של הממלכה.

הפרק הרביעי מחולק לשני חלקים עיקריים: החלק הראשון עוסק בתקופה שלפני עליית אליזבת לכס המלוכה, בתקופת שלטונו של אחיה, המלך אדוארד השישי, ומנתח את התכתבותה של הנסיכה אליזבת עם המלך הצעיר לאור מחלותיו החוזרות ונשנות בין השנים 1547 ו-1553 עד שנפטר משחפת. במכתבים אלו, האחות הגדולה, שכעת היא גם נתינה, מנסה לנחם את אחיה החולה ובו זמנית להבין את כוונתו של אלוהים בגרימת סבל שכזה למלך הצעיר. החלק השני, מתבסס על תובנותיו של הראשון, אך פונה לחווייתה של המלכה אליזבת עצמה, כאשר זו חלתה במחלת האבעבועות השחורות, ולמשבר החוקתי שהתחולל בגוף הפוליטי שלה בשנת 1562. אירוע זה עורר התנגשות או "קונפליקט" בין הגופים הפיזיים והפוליטיים של המלכה והעלה שאלות דחופות לגבי היורש, הממשל ורצון האל. תגובתה של אליזבת למשבר ניכרת בנאומים ובתפילות שחיברה בשנת 1563, שבהם ניסתה לטהר את שמה מכל אשמה שיוחסה לה. המטרה העיקרית של הפרק, אם כן, היא לחקור כיצד אליזבת הגיבה ל"חולי" הגופני בהתייחס לסיבות הפוליטיות והדתיות האפשריות למחלתה.

החלק השני של הפרק בוחן שתי גישות מרכזיות – הראשונה של יועצה הראשי של אליזבת, ויליאם ססיל, שייחס את המחלה והשלכותיה להתנהלותה הפוליטית חסרת האחריות של אליזבת עצמה, בעיקר בחוסר רצונה להינשא, ללדת יורש או למנות יורש. אליזבת, מצד שני, התמקדה בטיעון התיאולוגי והתעקשה שרצונותיו ודרכיו של אלוהים הם תמיד נסתרים ולכן לא ניתנים להבנה על ידי בני אנוש. בגישה זו היא זיכתה את עצמה מכל אשמה שעלולה היתה להצדיק עונש אלוהי. המשבר הוביל בסופו של דבר לפתרון פוליטי שקידם ססיל: במקרה של מותה של המלכה בטרם עת, הגוף הפוליטי ימשיך זמנית לשלוט בממלכה האנגלית בכוחות עצמו ללא הגוף "הפיזי" של המלכה. משמעות הדבר היא למעשה הפרדת הגופים בדוקטרינת "שני הגופים המלכה". המסקנה הנובעת מהמשבר שנוצר היא שעל ידי סירובה של המלכה לעמוד בציפיות פוליטיות ומגדריות, גופה החולה של המלכה העמיד בסימן שאלה את דוקטרינת "שני הגופים", ובתוך כך, הציב את הגוף הפוליטי ואת הממלכה כולה בסיכון. בסופו של דבר, אומנם, האסטרטגיות הרטוריות של אליזבת אפשרו לה להתמודד גם עם הסיכון הזה, לאורך כל מלכותה.

האפילוג מסכם את הפרקים הקודמים ומציג אתגר פוליטי אחרון להיררכיה כפי שנתפסה על ידי אליזבת, ולקונפליקט הגוף שעיצב את שלטונה. אתגר זה מגיע הפעם מכיוון אחר, לא מבפנים, אלא מבחוץ - שכנתה הצפונית של אנגליה, ומלכתה, מרי, מלכת הסקוטים (1542-1587). האפילוג, אם כן, משרטט את מאבקה של אליזבת הראשונה להשגת הלגיטימציה שלה כמלכת אנגליה אל מול תביעתה המתמשכת של מרי סטוארט לכתר האנגלי. מרי לא הייתה רק בת דודתה של אליזבת אלא גם קרובת משפחה הקרובה ביותר, ובעיני קתולים רבים, היא הייתה היורשת החוקית של כס המלוכה האנגלי. בעקבות מספר טענות על קשירת קשרים למרד נגד אליזבת, מרי נשפטת, הורשעה, והוצאה להורג בשנת 1587. המקרה שלה מעניין במיוחד משום שבניגוד להתנהלותה של אליזבת אל מול הפרלמנט האנגלי והמעגל הפוליטי

הנשלטים על ידי גברים - מערכות יחסים שתווכו באמצעות נורמות פטריארכליות - הדינמיקה שלה עם מרי לא הייתה פטריארכלית באופייה. במקום זאת, מדובר היה בעימות בין שתי מלכות בעלות מעמד דומה, קשורות בקשרי דם, אך חצויות על ידי פוליטיקה, דת וגישות שונות לנישואין ולתפקידן כנשים. לסיכום מחקרי, בחרתי להציב את שתי המלכות זו לצד זו, בכדי לבחון את מיקומן בתוך ההיררכיות המגדריות, הפוליטיות, והדתיות, כפי שנדונו לאורך התזה. על ידי ניתוח ההתכתבויות האישיות ביניהן, וטקסטים נוספים כמו נאומים ושירים, ביחס לתיאוריות של המחקר, האפילוג מדגים את הניגוד העמוק בתפיסה העצמית של שתי המלכות, במיוחד בכל הנוגע לתפקידן כמלכות וההשלכות שנבעו מכך.

מחקר זה בוחן סוגיות שונות רלוונטיות גם כיום:

האתגרים הניצבים בפני נשים בעמדות פוליטיות, הצורך המתמשך לפלס מרחב עבור מנהיגות נשית, תפקידים המרכזי של החינוך והרטוריקה הפוליטית בתהליך זה, והמאבק להשבת הבעלות על הגוף הנשי מהשליטה הפטריארכלית. כל אלו אינן רק דאגות היסטוריות אלא שאלות שאנו ממשיכות להתמודד איתן גם כיום. אליזבת הראשונה הכירה בכך ששליטה על הגוף הנשי משמעה שליטה על הגוף הפוליטי ומכאן גם על הממלכה כולה. על כן, היא התעקשה על שליטה מלאה בגופה הנשי-הפיזי, מצד אחד, אך העדיפה להדגיש את האינטלקט, ואת התכונות הנדרשות ממנהיגות ראויה - מצד שני. אומנם, למלכה אליזבת הראשונה יש תפקיד היסטורי חשוב, אך היא רלוונטית גם אלינו בהווה כמודל למנהיגות נשית שנחלה הצלחה פוליטית יוצאת דופן. הדיסרטציה הזו, אם כן, היא חלק מבחינה מחודשת של מודלים נשיים שנחלו הצלחה פוליטית באמצעים רטוריים. אני מאמינה שבחינה של מודלים כאלו תאפשר לנו לנטרל מכשולים וחרדות שונות כלפי רעיון ההנהגה הנשית, ולהציע כלים לאלו שעדיין מנווטות את דרכן בשדה הפוליטי או חולמות על דרך שכזו.